

Mecliste muhalif milletvekillerinden teşekkül eden ikinci grup içerisinde yer alan Sâlih Efendi 1922'de hilâfeti savunan ve Ankara'nın ilk muhalif gazetesi olan *Şarkın Sesi*'ni çıkardı (29 sayı). İstiklâl mahkemelerinin ilgasına, Mîsâk-ı Millî'den fedakârlık yapılmamasına ve Ali Şükrü Bey'in ailesine maaş bağlanmasına dair teklifler verdi. Birinci meclise alınmadı, ayrıca kendisine Erzurum ve Bursa'ya gitmesinin uygun görülmediği bildirildi. Bir süre sonra İstanbul'a taşınarak ticaret yapmaya başladı. 1925 Haziranında, komite kurarak Mustafa Kemal Paşa'yı öldürüp hükümeti değiştirme suçlamasıyla İstiklâl Mahkemesi'nce tutuklandı; yetmiş beş gün sonra serbest bırakıldı. Ardından İstanbul İmam-Hatip Mektebi ilm-i ferâiz ve akaid dersleri muallimliğine tayin edildi. 1929'da bu mektep kapatılınca Çemberlitaş Ortaokulu'nda tarih öğretmenliğine getirildi. 1931'de öğrencilere dinî propaganda yaptığı gerekçesiyle emekliye sevk edildi. 1932'de gıda komisyonculuğuna başladyısa da bunu sürdürmedi. 1934'te Afgan ve İran hükümetleri için Farsça alfabe hazırladı. 1937-1945 yılları arasında Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu'nda çalıştı. Bu sırada İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a Said Nursi'yi savunan bir mektup gönderdi. 1945'te şeker hastalığından kangren olan bir bacağı kesildi. 1947-1949 yıllarında Şemseddin Yeşil ile birlikte çıkardığı *Hakikat Yolu* mecmuasıyla *İslâmiyet* gazetesinde 200 civarında yazısı yayımlandı. Hz. Ali, Ehl-i beyt muhabbeti ve Muâviye konusunda İstanbul ulemâsıyla polemiklere girişti. Muhaliflerinden bir grup tarafından evi yakılmak istendi. Bu kişileri bildiği halde şikâyetçi olmadı. Bazı eserlerinde Kâdirî tarikatına mensubiyetini ifade etmek için kullandığı Kâdirî nisbesinden dolayı hakkında dava açılıp yargılandı. Yeşilzâde Mehmed Sâlih Efendi 4 Temmuz 1954'te Fatih Sofular'daki evinde vefat etti ve Merkezefendi Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. Tarih, edebiyat, tasavvuf, akaid ve kelâma dair ellinin üzerindeki eserinden yirmi beş kadarı basılmış olup başlıcaları şunlardır: *Cenâb-ı Hakk'ı İnkâr Edenlere Cevap* (İstanbul 1342; müellifi tarafından kısmen sadeleştirilerek *Ulu Tanrı Her Varlığın Sahibi İnkâr Edilebilir mi* adıyla da yayımlanmıştır [İstanbul 1944]); *Din Öğretici* (İstanbul 1932; küçük bir ilmi haldir); *Ruh ve Mevt Hakkında* (İstanbul 1940, 1976; kelâm âlimleri, filozof ve mutasavvıfların ruh ve ölümle ilgili görüşlerini içerir); *Hikâyeli Mevlid*, *Mensur*

ve Manzum Muhtasar Tarihçe-i Nûr-ı Muhammedî ve Velâdet-i Cenâb-ı Ahmedî (İstanbul 1940); *Hakikat Duygusu İbâdet Bilgisi: Din Duygusu Namaz Bilgisi* (İstanbul 1943); *Yüzbeş Hadîs-i Şerîfi Cami Ahlâk-ı Âliye ve Vezâif-i İslâmiyye* (İstanbul 1946); *Güldeste-i Kerâmât-ı Gavs-ı Azam Seyyid Abdülkâdir Hazretlerinin Hal Tercümesiyle Kerâmât-ı Aliyyelerinden Binde Birini Havidir* (İstanbul 1947); *Hazret-i İmam Ali (a.s.) ve Düşmanları* (İstanbul 1947); *İlme, Ulemaya Ait Açık Mektup* (İstanbul 1947); *Ashaba Hürmet, Sövenlere Lanet, Peygamber Buyruğu* (İstanbul 1949); *Kerbela Mezalimi* (İstanbul 1950); *Tercüme-i Hâl* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1391; I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluşuyla ilgili önemli bilgiler ihtiva eden eser Ömer Hakan Özalp tarafından bazı notlarla birlikte sadeleştirilerek yayımlanmıştır [*Selâm Dergisi*, sy. 104-105, Temmuz-Ağustos 1995]).

Yeşilzâde Mehmed Sâlih Efendi'nin kendi hattıyla yazdığı, henüz yayımlanmamış bazı eserleri de şunlardır: *Durûb-ı Em-sâl* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 290); *Tath Zehir, Yaldızlı Tuzak* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1386/4); *Farmasonlar ve Maksatları* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1386/5); *Rehber-i Tekâyâ* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1338/2; İstanbul Üsküdar, Beşiktaş, Beyoğlu, Eyüp ve civarındaki mâmur ve harap tekkelerin yerleriyle âyin günlerine ait rehberdir; müellifin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı [Tirnovalı, nr. 1035] aynı adı taşıyan eseri bazı ilâve bilgiler içerir); *Dervişâne Tevhid Risâlesi* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 941/1); *Vehhâbi Mezhebi ve Protestanlığın Eşkâliyle Mukayesesi* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 1386/6); *Elifbâ-yı İslâm* (İÜ Ktp., FY, nr. 1226, İran ve Afganistan hükümetlerinin siparişi üzerine hazırlanmıştır); *Vahdet-i Vücûd* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 943). Eserlerinden bazı örneklerle eser ve makalelerinin tam bir listesi Ömer Hakan Özalp'ın çalışmasında verilmiştir (*Hoca, Şeyh, Siyasetçi*, s. 63-270).

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer Hakan Özalp, *Hoca, Şeyh, Siyasetçi Erzurumlu Yeşilzâde Mehmed Salih Efendi*, İstanbul 1999; a.m.f., "Hoca, Şeyh, Siyasetçi Yeşilzâde Mehmed Salih Efendi", *İstanbul Araştırmaları*, sy. 6, İstanbul 1998, s. 105-178'den ayrıbasım; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü: 23 Nisan 1920 - 14 Ekim 1973* (haz. Kâzım Öztürk), Ankara 1973, s. 27; Cemaleddin Server Rev-

nakoğlu, "Yeşil İmam Oğlu Salih", *Tarih-Coğrafya Dünyası*, sy. 2, İstanbul 1959, s. 104; Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu, "Yeşilzâde Salih Efendi", *Yeni İstanbul*, 12 Temmuz 1968.

ÖMER HAKAN ÖZALP

YEŞRUTİ

(الشرطي)

Ali Nürüddin b. Muhammed Nüriddin
b. Ahmed el-Yeşrutî et-Tûnisî
(ö. 1316/1899)

**Şâzeliyye-Derkâviyye tarikatının
Yeşrutîyye kolunun kurucusu.**

1208'de (1793) Tunus'un Benzert (Bizerte) şehrinde doğdu. Hz. Hasan'ın soyundan olup Yeşrut kabilesine mensuptur. Benzert'te başladığı eğitimini Zeytûne Medresesi'nde tamamladı. Ardından tasavvufa yönelerek Şâzeliyye-Derkâviyye'nin piri Mevlâ b. Ahmed ed-Derkâvî'ye intisap etti. Onun ölümünden (1239/1823) sonra bugün Libya sınırları içinde kalan Mîsrâte'ye giderek Şâzeliyye tarikatının Medeniyye kolunun piri Muhammed Hasan b. Hamza Zâfir el-Medenî'ye intisap ederek ondan hilâfet aldı. On üç yıl kadar şeyhinin hizmetinde bulundu. Zaman zaman şeyhin emriyle çeşitli bölgelere seyahat ederek irşad faaliyetini sürdürdü. 1846'da Medeni'nin ölümünün ardından hacca gitti ve dört yıl Medine'de kaldı. Dönüşte Mısır'a uğradı. Kızıldeniz kenarında Humeyserâ beldesinde medfun olan Şâzeliyye tarikatının piri Ebû'l-Hasan eş-Şâzeli'nin, ardından İskenderiye'de Şâzeli meşâyihinden Ebû'l-Abbas el-Mürsi'nin kabrini ziyaret ettikten sonra Mescid-i Aksâ'ya ziyaret amacıyla çıktığı deniz yolculuğunda bindiği gemi fırtınaya yakalanınca zorlukla Yafa Limanı'na ulaştı. Kızı Fâtma, babasının bu sırada aldığı mânevî uyarılar neticesinde Filistin'de kalmaya karar verdiğini söyler.

1850'de Beyrut'un Terşîha köyüne yerleşen Yeşrutî burada irşad faaliyetine başladı. Terşîha'da dul bir kadın olan Hatice Tûsüz ile evlendi. Kısa zamanda Filistin'in önde gelen Türk, Mısırlı, Suriyeli ve Mağribli aileleri arasında saygın bir yer edindi. 1862'de Terşîha'da ilk zâviyesini açtığında halkın yanı sıra bölgenin ileri gelenleri ve âlimlerinden de kendisine intisap edenler oldu. Safed, Hayfa, Kudüs, Beyrut, Bekaa vadisi, Sayda, Halep, Şam ve İstanbul'dan kendisine intisap etmek için gelenlerin sayısı artınca Şam valisinin Bâbiâli nezdinde yaptığı girişimler sonucu 1867 yılı Şubat ayında üç müridiyle birlikte Ro-

YEŞRUTİ

dos adasına sürgüne gönderildi ve adanın kalesine hapsedildi. Şeyh Yeşrutî, 19 Mayıs 1867'de Sultan Abdülaziz'e gönderdiği mektupta sürgüne gönderilmesinin sebebini bilmediğini, müridleriyle beraber gurbette çok kötü durumda kalmasına ne Cenâb-ı Hak'ın ne padişahın ne de merhamet sahibi kimselerin rıza göstereceğini ifade etti. Yeşrutî mektubunda, yarındaki müridleriyle birlikte evrad ve ezkâr ile meşgul olduklarını ve padişahın ömrüne dua ettiklerini özellikle belirtiyordu. Ertesi yıl, 26 Ağustos 1868 tarihinde Şeyh Yeşrutî Şûrâ-yı Devlet kararıyla serbest bırakıldı; durum Suriye ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid valilerine bildirildi. Fakat kararın uygulanması birkaç ay daha sürdü ve Yeşrutî 1 Şubat 1869'da serbest kalabildi. Kendisiyle birlikte adaya gönderilen üç müridi de bir süre sonra affedildi. Şeyh Yeşrutî sürgünden Akkâ'ya döndükten sonra müntesipleriyle daha yakından ilgilenmeye başladı. Osmanlı memurları da kendisine herhangi bir zorluk çıkarmamaya özen gösterdi. Bu dönemde onun hakkında yazılan bir belgede Şâzeliyye tarikatı şeyhlerinden ve sâdâtından olduğu, Akkâ sancağına bağlı Terşîha'da fakirleri doyurmak için 300 baş koyun beslediği ifade edilmiş, Abdülhamid'in emriyle beslediği hayvan sayısının bu miktarı geçmemesi şartıyla 1298 malî senesi (1882) Mart ayından itibaren geçerli olmak üzere vergiden muaf tutulduğu belirtilmektedir. 19 Ramazan 1316 (31 Ocak 1899) tarihinde 108 yaşında vefat eden Şeyh Yeşrutî, Terşîha'daki zâviyesinin içinde yapılan türbeye defnedildi. Yerine geçen büyük oğlu İbrâhim el-Yeşrutî, otuz altı yıl süren şeyhliği döneminde bütün Ortadoğu coğrafyasında zâviyelerde çarâk tarikatın yayılmasını sağladı. İbrâhim el-Yeşrutî'nin 1927'de ölümünün ardından oğlu Muhammed el-Hâdî tarikatın yeni postnişini oldu.

1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra Akkâ ve Terşîha'daki sekiz Yeşrutî Zâviyesi devlet tarafından yıkıldı; 1952'de tarikata ait vakıflara el konuldu. Zâviyelerdeki dervişlerin büyük bir kısmı Filistin'i terketmek zorunda kaldı. Bu gelişmeler üzerine Şeyh Muhammed el-Hâdî tarikatın merkez zâviyesini Beyrut'a taşıdı. İsrail'de kalan Yeşrutîler'le ancak 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından ilişki kurulabildi. Sürgündeki Yeşrutîler'in yardımıyla Şeyh Yeşrutî'nin zâviyesi ve türbesi kısmen ihya edildi. 1980'de Beyrut'ta vefat eden Şeyh Muhammed el-Hâdî'nin naaşı İsrail yetkililerinden alınan izinle Hazi- ran 1981'de Terşîha Zâviyesi'ne nakledil-

di. Defin merasiminden sonra Şeyh Muhammed'in oğlu Şeyh Ahmed el-Yeşrutî, Gazze ve Batı Şeria'daki Yeşrutî zâviyelerini ziyaret etme imkânı buldu. İsrail işgali altında bulunan topraklardaki zâviyelerde yeniden zikir halkaları düzenlendi. Bugün İsrail Devleti'nin nüfusunun beşte birini oluşturan müslümanların önemli bir kısmı Yeşrutîyye tarikatına mensuptur ve merkez zâviyeleri Ümmülfehm köyündedir. Şeyh Muhammed el-Hâdî'nin Beyrut'a yerleşmesinin ardından Beyrut ve civarında açılan Yeşrutî zâviyelerinin mensupları genellikle Filistinli mültecilerdi. Bunların çoğu Filistin direniş hareketinde etkin rol oynadı. Şeyh Ahmed el-Yeşrutî tarikatın merkez zâviyesini daha sonra Amman'a nakletti. Böylece tarikatın yaygın olduğu Doğu Afrika'da ve diğer ülkelerdeki mensupların merkez zâviyeyi ziyaret etmeleri imkânı doğdu. 1981'de Şeyh Yeşrutî'nin kızı Fâtıma el-Yeşrutîyye'nin eserleri başta olmak üzere Yeşrutîyye'ye dair eserler Amman'da yayımlandı.

Tarikatın İsrail, Filistin ve Lübnan'ın yanı sıra Suriye'nin Şam, Halep şehirlerinde ve Doğu Afrika'da zâviyeleri bulunmaktadır. Yeşrutîyye, Doğu Afrika'da dört küçük adadan meydana gelen Komor adaları devletine Şeyh Yeşrutî'nin Abdullah Dervîş adlı Zengibarlı bir halifesi tarafından götürülmüştür. Hac dönüşü uğradığı Filistin'de Şeyh Yeşrutî'ye intisap eden Abdullah Dervîş ülkesine dönünce Büyük Komor adasında doğup büyüyen Saîd Muhammed Ma'rûf'a hilâfet vermiştir. Yeşrutîyye Komor adalarına, Zengibar ve Madagaskar'a onun faaliyetleri sonucu girmiştir. Morina'daki zâviyesine defnedilen Şeyh Ma'rûf'un (1904) kabrine Doğu Afrika müslümanları büyük saygı göstermektedir. Şeyh Ma'rûf'un yerine geçen Bin Smet (ö. 1975) Zengibar ve Komor'da müftülük görevinde bulunmuştur. Yeşrutîyye, Bin Smet döneminde Doğu Afrika sahillerinin önemli merkezlerinde, adalarda, Tanzanya'nın Tabora ve Ujiji şehirlerinde, Uganda'nın merkezi Kampala'da, Mozambik'te, Madagaskar'da yaşayan müslümanlar arasında yayılmıştır.

Şeyh Yeşrutî'nin Meryem (ö. 1975) ve Fâtıma (ö. 1978) adlı iki kızı tarikatın tarihinde önemli şahsiyetler olarak dikkat çekmektedir. İtalyanlar'ın 1911-1912'de Akkâ'yı ve çevresini denizden bombalama hazırlığına giriştiği sırada iki kardeş, anneleri ve diğer aile mensuplarıyla birlikte önce iç bölgelere çekilip daha sonra Şam'a gitti. Bunlar 1936'da Kahire'ye yerleştiler ve ikamet ettikleri evi bir zâviyeye dö-

nüştürdüler. II. Dünya Savaşı yıllarında zor günler yaşayan Fâtıma el-Yeşrutîyye tasavvufa, tarikata ve ailesine dair *Mesireti fi tarikî'l-hağ* (Beyrut 1981), *Rihle ile'l-hağ* (Beyrut 1990), *Mevâhibü'l-hağ* ve *Nefeâtü'l-hağ* adlı dört eser yazmış, otobiyografik nitelikteki *Mesireti fi tarikî'l-hağ* adlı kitabında Filistin müslümanlarının özellikle 1948-1978 yıllarında çektiği acıları anlatmıştır. Fâtıma el-Yeşrutîyye'nin ilim ve mâneviyat yoluna adadığı seksen yedi yıllık hayatı sadece Filistin'deki kadınlar için değil bütün müslüman kadınları için bir örnek teşkil eder.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A.MKT.MHM., nr. 272/28; 273/13, 80; 369/40; 377/34; 384/27 (22 Muharrem 1284), 384/27 (7 Safer 1284); 392/40; 419/89 (18 Rebülevvel 1285); 419/89 (Cemâziyevvel 1285); 433/37; BA, İrade-Dahiliye, nr. 68505; Ahmed b. Abdurrahman, *La vie et l'oeuvre du grand marabout des Comores, Saïd Mohammed ben Ahmed al Ma'arouf* (trc. P. Guy – Abdourahmane ben Cheik Amir), Tananarive / Madagaskar 1949; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 126, 279; B. G. Martin, *Muslim Brotherhoods in Nineteenth Century Africa*, Cambridge 1976, s. 152-155; Fâtıma el-Yeşrutîyye, *Mevâhibü'l-hağ fi kerâmâtü'l-Yeşrutîyyeti's-Şâzeliyye*, Beyrut 1399/1979, s. 5, 57-62; Mustafa Murâd ed-Debbâğ, *el-Kabâ'ilü'l-'Arabiyye ve selâ'ilü'l-hâ fi bilâdinâ Filistin*, Beyrut 1986, s. 216-217; F. de Jong, "Les confréries mystiques musulmanes au Machreq arabe", *Les ordres mystiques dans l'Islam: Cheminement et situation actuelle* (ed. A. Popovic – G. Veinstein), Paris 1986, s. 216-218 (Türkçe tercümesi: *İslâm Dünyasında Tarikatlar: Gelişmeleri ve Aktüel Durumları* [trc. Osman Türe], İstanbul 2004, s. 423-430); Taoufik Bachrouh, *Le saint et le prince en Tunisie*, Tunus 1989, s. 193-208; Ali Hasan, "Akkâ", *Mewsû'atü'l-müdüni'l-Filistinîyye*, Dimaşk 1990, s. 510-511; Abdullah Nüreddin, *el-Medresetü's-Şâzeliyye*, İskenderiye 1411/1991, I, 58-59; J.-Cl. Penrad, "La Shâdhiliyya Yashrutîyya et la Alawiyya dans l'océan indien occidental: Nouveaux matériaux comoriens", *Islam in East Africa: New sources* (ed. B. S. Amoretti), Roma 2001, s. 253-273; a.m.f., "Religieux et profane dans l'école coranique: Le cas de l'Afrique orientale", *Cahiers d'études africaines*, XLIII/1-2, Paris 2003, s. 321-336; Ahmed Chanfi, "Etat et enseignement islamique aux Comores. Réseaux d'hier et d'aujourd'hui", *l'Islam politique au sud du Sahara* (ed. M. Gomez-Perez), Paris 2005, tür.yer.; L. Cadovid, "Fatima al-Yashrutîyya: The Life and Practice of a Sufi Woman and Teacher", *Voices of Islam* (ed. V. J. Cornell), Wesport 2007, II, 175-199; J. van Ess, "Die Yaşrutîyya", *WI*, XVI/1-4 (1975), s. 1-103; E. A. Alpers, "A Complex Relationship: Mozambique and the Comoro Islands in the 19th and 20th Centuries", *Cahiers d'études africaines*, XLI/1 (2001), s. 73-95; Ahmet Kavas, "Filistin'den Doğu Afrika'ya Yayılan Yeşrutîyye Tarikatı ve Kurucusu Şeyh Ali Nüreddin'in Rodos'a Sürgün Edilmesi Meselesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 19, İstanbul 2009, s. 16-36; A. Böttcher, "Yashrutîyya", *EP* (İng.), XI, 298-299.

